

حکایت دو پسر در دور

دربار شاه عباس صفوی

سحر مازیار

به بهانه انتشار کتاب «سفرنامه برادران شرلی»

- سفرنامه برادران شرلی
- به کوشش علی دهباشی
- انتشارات نگاه، ۱۳۸۷
- ۲۸۶ ص، ۳۰۰۰ تومان

در بازنویسی تاریخ هر مملکتی «سفرنامه‌ها» شاید یکی از مهم‌ترین منابع باشند، به ویژه سفرنامه‌هایی که توسط سیاحان خارجی به نگارش درآمده‌اند، چه آنان با دیدی ناآشنا و غیربومی، تمامی جزئیات مکان‌ها، آدم‌ها و وقایعی را که دیده‌اند ذکر می‌کنند. (البته نباید نگاه غرض‌ورزانه‌گاه به گاه آنان را نیز از نظر دور داشت.)

سفرنامه‌ها، جدای از اهمیت تاریخی‌شان، از دید جامعه‌شناسانه و ادیبانه نیز مورد توجه‌اند، چرا که از خلال خوانش آنها می‌توان به ویژگی‌های رفتاری و اجتماعی مردم هر منطقه پی برد و وضعیت جامعه‌ی زمانه‌ی مورد نظر را واکاوی کرد. نحوه‌ی روایت سیاح و نوع دید او نسبت به آدم‌ها، مکان‌ها، ماجراها و چگونگی بازسازی فضا و زمان و تکنیک نویسنده در شرح آن، می‌تواند از نکات قابل توجه منتقدان ادبی باشد.

سفرنامه‌هایی که توسط سیاحان در زمان صفویه نوشته شده کم نیست؛ شاید معروف‌ترین آنها سفرنامه پیترو دلاواله باشد. سفرنامه دیگر دون ژوان ایرانی نوشته‌ی اروچ بیگ است، که یکی از کتب مهم در مطالعه‌ی اوضاع و احوال صفویه تا مرگ شاه عباس است، سفرنامه تاورنیه نیز معرف حضور علاقه‌مندان به تاریخ است. اما، یکی از مهم‌ترین این سفرنامه‌ها، سفرنامه برادران شرلی است که نخستین بار توسط آوانس شناسایی و برای استفاده‌ی ناصرالدین شاه ترجمه شد و در زمان احمد شاه به همت علی

قلی خان سردار اسعد و به اهتمام احمد مشیر به چاپ رسید و بعدها، در سال ۱۳۵۷، با مقدمه دکتر محمد آئین توسط کتابخانه منوچهری منتشر شد و در سال ۱۳۶۲ به همت علی دهباشی به چاپ مجدد رسید. به تازگی چاپ جدید این سفرنامه از سوی انتشارات نگاه روانه کتابفروشی‌ها شده است.

سفرنامه برادران شرلی مجموعه‌ای از نوشته‌های راویان و همراهان این دو برادر در سفرشان به ایران و دیگر ممالک دنیاست. در حقیقت، این سفرنامه به دست خود آنان نگاشته نشده و مجموعه نوشته‌های ژرژ مانواریک، ویلیام پازی و فرد ناشناسی است، که توسط آوانس، مترجم زبردست و مطلع این اثر، به نحو هنرمندانه‌ای در کنار هم قرار گرفته، تا روایت برادران شرلی و شاه عباس اول صفوی و اتفاقاتی که بر این دو برادر رفته را به نمایش بگذارد.^۱ از خوانش متن و نحوه روایت راویان نیز می‌توان کاملاً به این نکته پی برد (به خصوص از یادداشت‌های صص ۸۶، ۹۵، ۱۰۹).^۲ و با خوانش قسمت آخر سفرنامه، که شرح حالی از رابرت شرلی است، مخاطب درمی‌یابد که آوانس با استفاده از منابع متعدد تلاش کرده شرح مختصر و مفیدی از سرگذشت او به دست دهد. در حقیقت، آوانس، «از آنجا که لازمه پیشرفت هر مملکتی را آگاهی از گذشته تاریخی آن می‌داند تا عیوب و نقص‌ها آشکار گردیده، اصلاحات زوی دهد» به جستجوی متون تاریخی در کتابخانه‌های لندن پرداخته و از آن میان سفرنامه‌ها و متون تاریخی، که به روایت دوره و ازمنه‌ای از تاریخ ایران پرداخته بوده‌اند را انتخاب و ترجمه کرده است. او این سفرنامه را نیز در کتابخانه British museum یافته و به سبب اهمیت آن، با گردآوری یادداشت‌ها و روایت‌های متعدد در باب این سفر، به ترجمه و گردآوری آن دست زده است.

برادران شرلی - سر آنتوان شرلی و سر رابرت شرلی - از نجبای انگلیسی بودند که در جمادی‌الاول سال ۱۰۰۷ هجری، در عهد شاه عباس اول، به همراه ۳۶ نفر به ایران آمده و «داخل خدمت دولت ایران شده و بعدها از جانب پادشاه به سمت سفارت به دربارهای فرنگ فرستاده شده و عهد و اتحاد با آنها می‌بندند»^۳ آنچنان که می‌دانیم در زمان صفویه جنگ و جدال‌های میان ایرانی‌ها و عثمانی‌ها از جمله وقایعی بوده است که مورد سوءاستفاده بیگانگان واقع شده، «اروپائیان برای اینکه ایران را سپهر بلای عثمانی

۱. برای اطلاعات بیشتر در این باره مراجعه شود به مقاله احمد شعبانی، «هنر آوانس در ترجمه سفرنامه برادران شرلی»، سفرنامه برادران شرلی، نگاه، ۱۳۸۷.

۲. مثلاً، شرح حالی که ژرژ مانواریک از سیاحت شرلی نوشته به اینجا ختم می‌شود: «اکنون برای اتمام شرح این سیاحت باید بپردازیم به مرقومات مصنفی که اسم او معلوم نیست.» ص ۹۶.

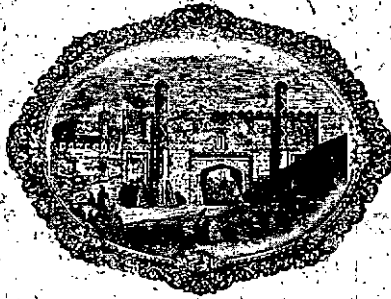
۳. همانجا، ص ۱۵.

*Magni Sophi Persarum Legatus inuictissimo
 Caesari Ceterisque Principibus Christianis:
 huiusce Amicitiae et Auctor et ductor.*
 EX ORE, AD OS.
 S. Caes. M. sculpsit Egidius Sadler. D.D.

کنت آنتونی شرلی، پسر دوم پسر توماس شرلی، به عنوان سفیر شاه ایران، شاه عباس صفوی، وارد پراگ شد و به خدمت فیلیپ سوم، پادشاه اسپانیا - جیمز ششم، شاه اسکاتلند - و سپس امپراتور رودولف دوم، پادشاه اتریش - نیز درآمد. سال نقاشی: ۱۶۰۱ م.

برادران شرلی

♦ به کوشش علی دهانش ♦

سازند یا درست‌تر بگویم از ایجاد نفاق بین مسلمین، خود بهترین بهره‌برداری‌ها را بکنند و پایه‌های استعمار جدیدشان را برنهند پس از یک دوره فترت تقریباً سی ساله مجدداً به ارسال سفرا و ایلچیان پی‌درپی به دربار ایران اقدام کردند.^۱ دکتر حائری نیز در کتاب خود^۲ در این باره می‌نویسد:

«از کشورهای اروپایی که به منظور گسترش بازرگانی و هم‌آوایی بر ضد عثمانیان با صفویان بنیاد دوستی افکند، و سپس پیوندش به گونه‌های دیگر خودنمایی کرد و پی‌گرفت امپراتوری بریتانیا بود. اگرچه نخستین کوشش‌های مقام‌های انگلیسی، که از سال ۹۶۹ / ۱۵۶۱ آغاز شد، چندان با کامیابی همراه نبود، ولی در روزگار شاه عباس یکم رشته‌های دوستی و هم‌پیمانی با انگلستان از سال ۱۰۰۷ / ۱۵۹۸ به وسیله برادران شرلی به شیوه‌ای بنیادی درآمد. این دو برادر، که برای پدید آوردن پیوند دوستی میان انگلیس و ایران و آماده کردن شاه عباس برای جنگ به ایران آمده بودند، مورد پذیرایی بی‌سابقه‌ای قرار گرفتند.» البته آنچه که از بازخوانی سفرنامه به دست می‌آید این است

۱. همانجا، ص ۲۳۳.

۲. نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب، امبرکبیر، ج پنجم، ۱۳۸۷، صص ۱۴۲

که سر آنتوان «به جهت اثبات دوستی خود به دوک فرارا^۱، که به تازگی با پاپ درافتاده و نیازمند کمک است، از انگلستان به سمت ایتالیا عزیمت می‌کند اما در میانه راه در می‌یابد که دوک فرارا اظهار تبعیت کرده و محاربات به پایان رسیده است.»^۲ اما او همچنان به برنامه سفر خود پای‌بند است تا اینکه در حین اقامت خود در ونیز، سر آنتوان از تاجران و سیاحان، بسیار تعریف ایران و پادشاه آن و شرح مهربانی او را نسبت به خارجی‌ان می‌شنود و تصمیم خود را عوض می‌کند و راغب می‌شود به سمت ایران حرکت کند. البته لرد کرزن نیز در کتاب ایران و مسئله ایران می‌نویسد: «آنتوان شرلی از دوستان نزدیک دوک اسکس، نایب‌السلطنه انگلیس، در سرزمین کاتولیک ایرلند بود. وی ذهن شرلی را از خطر دائم امپراطوری عثمانی نسبت به جهان مسیحیت تحریک کرد و او را در رفتن به ایران، که رقیب عمده آل عثمان بود، ترغیب نمود.»^۳

برادران شرلی در سفر خود بعد از عبور ممالک عثمانی به ایران آمده، قزوین، اصفهان و چند شهر دیگر را دیده و به خدمت شاه عباس می‌رسند و مورد محبت او قرار می‌گیرند. در مدت اقامت در ایران، آنتوان شرلی مورد اعتماد شاه عباس قرار می‌گیرد. پادشاه تصمیم می‌گیرد او را با هدایای فراوان و گرانبها نزد ملکه انگلیس بفرستد و مراتب احترام خود را برساند اما شرلی به او پیشنهاد می‌دهد که شاه عباس او را به عنوان سفیر نزد جمع سلاطین عیسوی بفرستد و با آنان عهد موافقت و اتحاد ببندد و از این راه نظر آنان را در باب جنگ با عثمانی‌ها جلب کند. شاه عباس موافقت می‌کند. در نتیجه، بعد از مدتی، آنتوان به سمت مسکو، اسپانیا، آلمان و... حرکت کرده و برادرش، رابرت شرلی، که در آن هنگام ۱۸ ساله بود و او را در سفر همراهی می‌کرد، در ایران می‌ماند. (در قسمت آخر سفرنامه به سرگذشت او در ایران و نحوه مرگش اشاره شده است.)

نویسندگان سفرنامه، که از همراهان برادران شرلی در این سفر بوده‌اند، به ذکر تمام مسیرهایی که از آن عبور کرده‌اند و چگونگی عبورشان پرداخته‌اند و تنها به این اکتفا نکرده، از عادات و رفتار مردمان و ویژگی‌های اجتماعی، رسم و رسومات هر منطقه‌ای که از آن عبور کرده‌اند نیز سخن گفته‌اند. یکی از ویژگی‌های مهم این سفرنامه نیز در ذکر این جزئیات است، چه از خلال خوانش این توصیفات می‌توان مشخصات فرهنگی - اجتماعی، جغرافیایی آن دوران را تا حدودی دریافت.

1. Ferrara

۲. سفرنامه برادران شرلی، به کوشش علی دهباشی، نگاه، ۱۳۸۷، ص ۱۵.

۳. همانجا، ص ۲۳۹ - ۲۴۰.

● سر رابرت شرلی، کسی که شاه عباس کبیر در استوارنامه او نوشته بود:
 «سفیر کنونی ما که سال‌ها با وفاداری به ما خدمت کرده.» نقاشی از یک هنرمند ناشناس

نشان دادن تقابل رفتاری ایرانی‌ها و عثمانی‌ها در دوره تاریخی که جدال سختی بین عثمانی‌ها و ایرانی‌ها در جریان بود جالب به نظر می‌رسد. نویسنده در ضمن عبور از ممالک عثمانی به شرح و توصیف مناطق و مردمان و رفتار و عاداتشان می‌پردازد و بعد از آن، بعد از رسیدن به ایران، رفتارها و عادات ایرانیان و وضعیت جغرافیایی، اجتماعی آنان را تشریح می‌کند؛ از سر و وضع مردان و زنان ایرانی گرفته تا بیان ویژگی مکان‌ها و کوچه‌ها و خانه‌ها و اعتقادات مردم همچون روزه گرفتن و... و ذکر امور مجاز و غیرمجازی که شاه عباس حکم کرده است. در حقیقت، همه این نوشته‌ها از جمله اسناد مهم مکتوب مربوط به دوره شاه عباس صفوی هستند که جدای از اهمیت تاریخی - سیاسی‌شان از دید جامعه‌شناسانه نیز مهم به نظر می‌رسند.

در مجموع، می‌توان گفت در این سفرنامه با نکات جالب توجهی همچون: ویژگی‌های رفتاری شاه عباس در برابر بیگانگان، وضعیت رفاهی - اجتماعی ایرانیان آن زمان و در عین حال وضعیت دیگر سرزمین‌ها و... آشنا می‌شویم. گرچه، آنچنان که برخی اشاره کرده‌اند، بسیاری از بخش‌های کتاب متناقض و نامعتبر است و باید بدان‌ها پاسخ گفت، اما اگر در نظر بگیریم که این سفرنامه در حقیقت از مجموعه گفته‌های

۱. ر.ک. به: مقاله علی دهباشی و احمد شعبانی در سفرنامه شرلی، نگاه، ۱۳۸۷.

راویان متعدد جمع‌آوری شده و در نهایت آوانس آنها را ترجمه و بعضاً تألیف کرده است درمی‌یابیم که باید بسیار موşkافانه‌تر و دقیق‌تر نحوهٔ روایت اتفاقات و قضاوت خود را بررسی کنیم.

با این‌همه، سفرنامه برادران شری یکی از مهم‌ترین منابع ما در مطالعهٔ تاریخ دورهٔ صفوی، به‌ویژه زمان حکومت شاه عباس اول است، و یادمان باشد برای آنکه بتوانیم با دیگر دول و کشورها ارتباط برقرار کنیم و آنها را بهتر بشناسیم نخست باید بدانیم که آنان چگونه به ما نگریسته‌اند و به چه چیزهایی توجه کرده‌اند.

سفرنامه‌های سیاحان خارجی، در حقیقت، اسناد ارزشمندی هستند که می‌توانیم با خواندن آنها، خودمان را از پشت عینک دیگران بازمینی کنیم.

منتشر شد :

فرهنگ تطبیقی

واژگان مشترک زبان‌های فارسی و هندی

تألیف : سوبه‌اش کومار

ویراستار: حسین اصغر نژاد

نشر سپهر دانش - همدان - بلوار بعثت - بالاتر از پارک مردم

مقابل استخر آبیاران - شمارهٔ ۱۷۲ تلفن ۰۹۱۸۳۱۵۱۳۴۶